

О.Кривицька

ДЕМАРКАЦІЙНІ ЛІНІЇ УКРАЇНИ: МІФИ ЧИ РЕАЛЬНІСТЬ

Особливістю етнополітичної ситуації України є наявність етно-специфічних регіонів, різних за етнічним складом, переважною мовою спілкування, суспільними орієнтаціями, за рівнем економічного розвитку. Активність *регіоналізації* в пострадянському просторі пов'язують з такими чинниками, як статус регіонів і специфіка їхніх територій, а саме: *ранг регіону; етноадміністративний*

статус; включеність в етнорегіон; дорадянське існування як цілого; особливий статус у Російській імперії; попередній (у будь-який період) статус в СРСР; розмір регіону; населення і виробництво; периферійність; близькість до іноземного центру тяжіння; етнокультурна специфіка населення; географічна єдність регіону. Оскільки ці чинники часто перекриваються за своєю дією, виокремлення їх є умовним, хоча збільшення значення відповідної ознаки підсилює регіоналізацію. Застосувавши вищенаведені критерії до адміністративно-територіальної структури України, можна виявити ряд проблемних, з точки зору збереження територіальної цілісності України, регіонів. Найбільше такі показники-чинники притаманні АР Крим, Закарпатській та Донецькій областям. Регіоналістські настрої населення цих регіонів, що виявлялися на початку 90-х років ХХ століття, і понині латентно присутні серед місцевих еліт. Але існують особливості регіоналізації кожного з наведених регіонів. Регіоналізм АР Крим вирізняється насамперед етнокультурною специфікою (це єдиний регіон України, де більшість становить нетитульний етнос) та попереднім статусом у СРСР (перебування до 1954 року у складі Російської РСР). Підживлює кримський іредентизм і близькість до іноземного центру тяжіння — Росії. Водночас колізії репатріації кримськотатарського народу та його протистояння із місцевим російським населенням, масштабне зростання злочинності дали підстави офіційному Києву виступити в ролі арбітра і врегулювати проблему сепаратизму шляхом послідовного відстоювання принципу територіальної цілісності держави. Не останньою чергою це вдалося завдяки поверненню до влади в Криму «старої» номенклатурної еліти, яка, задовольнивши свої економічні інтереси, зберігає лояльність до центру. Проросійські настрої на півострові, які підживлювалися частиною російської еліти у 1990-х роках, дещо охололи після деяких недолугих дій російської влади. Зокрема, будівництво дамби біля українського острова Тузла, яке несе екологічну і, найголовніше, економічну небезпеку жителям Криму, чи не вперше за роки існування української держави пробудило місцевий патріотизм із проукраїнським забарвленням. І все ж таки питання розподілу майна та землі усе ще тримають в напруженості суспільно-економічну ситуацію на півострові.

Особливе місце у регіональній структурі України посідає Донецька область. За своїми параметрами вона являє собою найбільш населений та урбанізований регіон — за даними Всеукраїнського

перепису 2001 року населення Донеччини становило 4 млн. 841 тис. осіб, що становить близько 10% мешканців України; кількість міського населення становила 4 млн. 364 тис. осіб, або 90%, сільського — 477 тис. осіб, або 10%¹. Територіальна близькість до Росії, домінування російськомовного населення та статус регіону-донора створили низку проблем для центральної еліти на зорі незалежності України. Але пізніше сталося так, що регіональна еліта була залучена до всеукраїнських подій, особливо після призначення В.Януковича на посаду прем'єр-міністра та його балотування на пост Президента України. І хоча події президентських перегонів загострили стосунки місцевої еліти з новою владою, прагнення реваншу ще надовго залишить регіон в орбіті загальноукраїнського політикуму. Іншою причиною вимушеної консолідації Києва і донецької еліти є недостатня спроможність її конкурувати із потужнішими російськими фінансово-промисловими групами, тому збереження власних капіталів та інвестицій в інші регіони України є запорукою лояльного ставлення до центру. Цьому сприяє і те, що потужні експортні операції місцевого бізнесу більше спрямовані в Європу, ніж у Росію.

Ще одним регіоном, де робили спробу ідеологічного обґрунтування сепаратизму, було Закарпаття. Ця територія була єдиною, що перебувала відірваною від решти українських земель майже 700 років. Належність до складу Угорського королівства, Австро-Угорської імперії та Чехословаччини наклала відбиток на етнічну свідомість місцевих українців, котрі і досі вживають етнографічну самоназву «русини» (власне, і галичани, і наддніпрянці свого часу називали себе так до ХХ століття). Спроби мізерної частини місцевої інтелігенції «сформувати» окремішній від українців «четвертий східнослов'янський етнос» зазнали фіаско. Допомога центру в подоланні наслідків масштабних екологічних катаклізмів, яких неодноразово зазнавало Закарпаття, сприяла консолідаційним процесам у цьому краї.

Але саме Крим став місцем основної перевірки української державності на територіальну цілісність. На початку 1991 року була за територіальним принципом створена Автономна Республіка Крим, яку де-факто можна було визначати як національно-територіальну, оскільки 67% населення її були росіяни, які переважно мали іредентистські настрої в бік Росії. Це дало керівництву підстави проводити в деяких питаннях незалежну політику. Сприяв цьому і конфлікт між Україною і Росією через поділ Чорноморського

флоту. Втім, підтримка кримськими татарами Києва у цьому конфлікті поставила сепаратистів перед перспективою міжетнічного конфлікту на самому півострові. Переважна більшість населення України вкрай негативно поставилася до перспективи вилучення Криму з юрисдикції України. Дослідження фіксували повну одно-стайність як Заходу, так і Сходу у тому, що Крим має залишатися невід’ємною частиною України. Іншим доказом несприйняття суспільством відторгнення від держави будь-яких територій є те, що в опитуваннях населення щодо перспектив країни, позиція альтернативного розвитку окремих територій не набула підтримки. У 1992 році лише 5,1% громадян вважали, що різні регіони України мають обирати свій шлях, у 2001 році таких виявилось 3,4%².

За своєю етнічною, конфесійною, культурною складовою Крим, поза всяким сумнівом, є унікальним регіоном України. Тут мешкає близько 130 етнічних спільнот, нараховується понад 1250 зареєстрованих релігійних общин. Дуже непроста, багатовікова історія Криму дає підстави розглядати цей регіон як певну природну лабораторію, де рельєфно відображуються глобальні трансісторичні, політичні та етнокультурні процеси. Незважаючи на те, що суспільно-політична ситуація на півострові загалом є достатньо стабільною, варто констатувати, що в останні роки ми зіштовхнулися зі зростанням рівня конфліктогенності, прояви котрої, на жаль, мають місце і сьогодні. Цьому сприяє складний комплекс причин як об’єктивного, так і суб’єктивного характеру. До об’єктивних причин, у першу чергу, слід віднести той факт, що Кримський півострів внаслідок природних причин залишається об’єктом геополітичного суперництва держав Чорноморського басейну. А геополітичні процеси здатні істотно впливати на внутрірегіональну ситуацію. По-друге, в останнє десятиліття в Криму відбувається процес репатріації раніше депортованих громадян. Процес повернення та облаштування репатріантів, природно, зіштовхнувся з низкою труднощів як соціально-економічного, так і суспільно-політичного характеру, що певною мірою сприяло подальшій активізації кримськотатарського національного руху (КТНР). При цьому зазначимо, що основні вимоги висувуються з боку лідерів та активістів КТНР — учасників численних протестних акцій, а саме:

- створення кримськотатарської автономії в складі України;
- повне вирішення так званого «земельного питання»;
- гарантоване представництво кримських татар в органах державної влади;

– надання кримськотатарській мові на території Криму статусу офіційної;

– повернення кримськотатарської топоніміки населеним пунктам Криму не знаходять підтримки у більшості населення регіону.

Загалом, варто зазначити, що у посиленні існуючих протиріч велику роль відіграє суб'єктивний чинник, зумовлений, головним чином, політичними й іншими амбіціями низки представників етнополітичних еліт, що рельєфно відбивається на сторінках засобів масової інформації.

Важливо наголосити, що Крим, всупереч деяким прогнозам, не став черговою «гарячою точкою» на пострадянському просторі, чому сприяла зважена політика української держави, а також загалом високий рівень міжетнічної толерантності, яка існує в широких верствах суспільства, що особливо виразно відчувається на побутовому рівні — в суспільному транспорті, на ринках, підприємствах тощо, де раніше депортовані кримські татари, а також етнічні українці, росіяни та громадяни інших національностей ставляться один до одного достатньо толерантно, з повагою. Зростає рівень розуміння пріоритетності єдиних загальнодержавних інтересів, єдиного соціально-політичного простору.

У надзвичайно складних умовах поступово вирішується також найгостріше — «земельне» питання. При цьому, як зазначають фахівці Республіканського комітету у справах земельних ресурсів АРК, на кожного жителя АРК кримськотатарської національності було виділено приблизно 0,8204 га землі, що на 0,1498 га, або на 22,3%, більше, ніж припадає на одного кримчанина не кримськотатарської національності. Забезпеченість кримських татар землею для ведення сільгоспвиробництва становить 0,77 га на особу (інших кримчан — 0,63 га), для будівництва та обслуговування житлового будинку — 0,03 га (інших кримчан — 0,02 га). На кожного кримського татарина на здійснення комерційної діяльності виділено приблизно 0,0004 га землі (на представників інших народів — по 0,0006 га), для інших цілей кожен кримський татарин отримав приблизно 0,02 га землі (інші кримчани — також 0,02 га).

Поряд із цим слід відмітити наявність проблем, загалом власних жителям сільської місцевості Криму (низький рівень оплати праці, потребу у газифікації селищ тощо).

Важливо також зазначити, що кримські татари мають усі можливості в рамках чинного українського законодавства бути

справедливо представленими у органах влади. За офіційними даними, в представницьких органах влади кримські татари становлять близько 14%. Кількість кримських татар-держслужбовців досягла 5,5%³. Рівень зайнятості репатріантів нині наблизився до середньокримського показника.

Завдяки ефективним заходам держави було досягнуто певне зниження гостроти соціальних проблем репатріантів.

Слід зазначити, що в Криму зменшується кількість територій, вільних від проявів етнополітичних суперечностей. Їх інтенсивність зростає в передгірних та прибережних районах півострова. Ареал, де останнім часом відчувалася певна етнополітична напруженість, простягнувся від Сімферополя через Бахчисарай, Ялту, Алуніту, Судак, Феодосію. Кіровське, Білогірськ, де зафіксований найвищий рівень самозахоплення землі.

Відмічається процес внутрішньої міграції кримськотатарського населення. Основна причина посилення міграційного руху — економічна. У Криму стихійно формується ринок землі, а економічна привабливість південнобережних земель занадто велика.

Зазначимо також, що у середовищі кримських татар ще відчувається потенціал «історичної образи», що найчастіше знаходить прояв у різних формах протестних акцій, земельних самозахоплення тощо. Це яскраво підтверджують події жовтня 2007 р. біля Сімферополя.

Причинами виникнення конфліктних ситуацій у Криму стають також амбіційні устремління окремих представників етнополітичних еліт Кримського регіону, які намагаються, розігруючи «етнічну карту», зміцнити своє політичне становище, контролювати найбільш вигідні сфери економічної діяльності. Прояви етнополітичної напруженості сприяють поширенню різноманітних сепаратистських настроїв.

Крім цього, враховуючи особливості розвитку етноконфесійної ситуації в Криму, сьогодні необхідно підсилити державно-правовий контроль за всіма процесами, що відбуваються в етноконфесійній сфері регіону; активізувати консультативно-дорадчу взаємодію державних інституцій з національними суспільствами і релігійними організаціями; сприяти розвитку релігійної освіти в середовищі прихильників традиційних конфесій.

Таким чином, регіональні відмінності поліетнічного українського суспільства зумовлені багатьма об'єктивними чинниками, найбільш значимими серед них є такі:

1. Етнічна своєрідність регіонів. У західних областях значну частину етнічного складу становлять західні слов'яни. Оскільки ця територія тривалий час входила до складу інших держав, то внаслідок прагнення до самозбереження у цих етносів історично склалися найміцніші традиції консолідації на національному ґрунті. Тут більше розвинута психологія індивідуального господарювання та підприємництва, більшою мірою поширені західноєвропейські політичні й культурні орієнтації, підкріплені сімейно-родинними зв'язками. Центральна й Північно-Східна Україна є історично основними регіонами розселення українського етносу, який найменше «розбавлений» інонаціональними елементами. Переважає сільське населення колгоспного типу. Міста, які останніми десятиріччями різко розрослися внаслідок мігрантів із села, мають значний прошарок людей з близькою до селянської психологією. Традиції приватного підприємства значною мірою тут були знівельовані за часів радянської влади, тому ідеї ринкової економіки сприймаються обережно, з пересторогою. Існують давні й широкі економічні, культурні та сімейно-родинні зв'язки з Росією та Білоруссю.

2. Регіональна дислокація основних конфесій. Вплив УПЦ (МП) поширюється головним чином на Схід та Південь, УПЦ (ЖП) — Київ та Центр, римо-, греко-католицької, автокефальних та протестантської церков — Захід і частково Центр.

3. Регіональна диференціація економічного потенціалу та ефективність його використання. Основний економічний потенціал країни зосереджений у східному та південному регіонах, де історично домінують російська мова і культура — порівняно і переважно україномовними центральними і майже суцільно україномовними західними територіями. За оцінкою фахівців Інституту соціології, у шести регіонах України (Донецькій, Дніпропетровській, Луганській, Запорізькій, Харківській областях та м.Києві) зосереджено 48,4% основних засобів країни, 52,6% виробництва валової доданої вартості, 65,4% виробництва промислової продукції, 49,2% обсягу інвестицій в основний капітал⁴. Наслідком цього є розвиток східних і південних регіонів як донорських, інших — як депресивних.

4. Регіональна диференціація політичної та економічної еліт України. «Донецькі», «луганські», «дніпропетровські», «київська група» — звичні назви для визначення різних центрів впливу та концентрації капіталів. Ця обставина не може не усвідомлюватися

як населенням, так і регіональними лідерами, а також штучно активізуватися деякими політичними силами, які «працюють» на етнічному полі. І більшість українських політичних партій сформувалася не навколо різних політичних ідеалів і цінностей, а навколо лідера, культурної самоідентифікації членів партії, регіональних еліт.

5. Регіональна диференціація мовної практики. І як наслідок — ментальності, геополітичних, культурних, ціннісних орієнтацій.

6. Розігрування багатьма політичними силами «карти» регіональної своєрідності України під час парламентських та президентських виборів. На останніх президентських виборах можна було спостерігати як деякі політтехнологи розігрували карту регіональної своєрідності території України: етнополітичної, мовної, культурної, геополітичної, історичної, економічної, ментальної тощо. Деякі політики, ЗМІ наполегливо нагадували українським громадянам про те, що Україна — не монолітна держава. Актуальність цієї проблеми загострюється з огляду на наступні вибори.

Очевидно, що поглиблення цих відмінностей загрожує територіальній цілісності України, її унітарності та громадянському миру. Їх поглиблення лежить у площині дії суб'єктивного чинника: діяльності (або бездіяльності) влади, політичних та економічних еліт, партій. З огляду на перипетії конституційної реформи, надзвичайно важливо зберегти керованість державою, не дати зламати вертикаль виконавчої влади. Сильна держава тоді, коли сильні і центр, і регіони. Першочерговою та актуальною проблемою українського суспільства є потреба його консолідації. Мовою політики, консолідація — це пошук злагоди, здорових інтеграційних консолідацій у масовій поведінці та громадській думці. Мовою життя — це побудова громадянського суспільства та формування української політичної нації (що, у принципі, одне й те саме). Україні, щоб вижити як нації, необхідно постійно робити рефлексію й ідентифікацію відносно культурних, ціннісних координат, що є європейською традицією ідентифікації соціуму.

Який шлях у контексті регіональних відмінностей, полікультурності, подвійної ідентичності є доцільним для України? Вважаємо, що у контексті об'єктивного існування регіональних відмінностей єдиним перспективним шляхом цивілізаційного поступу України є збереження унітарності держави та формування української поліетнічної нації. Політична нація — це громадянське суспільство, сформоване на території певної держави (моно- або

поліетнічної) яке характеризується розвиненими інститутами народовладдя, єдністю політичного, соціального та економічного життя, спільними культурою, мовою та цінностями громадян, що свідомі своєї окремішності у світовій співдружності націй. Єдиний засіб запобігти дезінтегративним проявам на Україні — зміцнити усвідомлення громадянами їх єдності, сформувати в них спільні національні почуття і національну ідентичність, які були б домінуючими щодо інших видів ідентичностей — етногруппової, станової, професійної тощо.

Незважаючи на вищесказане, питання «розколу країни» згадується як один із потенційних ризиків щоразу, як в Україні розпочинаються кардинальні зміни, загострюється суспільна ситуація чи з'ясовуються стосунки під час виборчої кампанії. Про різницю між Сходом і Заходом говорили під час здобуття незалежності в 1991 році. Демонстрували карти поділу «по Дніпру» після другого туру президентських виборів 1994-го та після перемоги опозиції за партійними списками у 2002-му. Зрештою, найбільшої гостроти це питання набуло в 2004-му, в ході президентської кампанії і «помаранчевої революції», спрямованої проти спроби фальсифікувати вибори на користь кандидата, асоційованого зі Сходом. Через рік після президентської кампанії питання зберегло свою гостроту — і використовується для спекуляцій уже в кампанії-2006. За опитуванням Центру імені О.Разумкова восени 2005 року 55,9% респондентів дотримувалися думки, що поділ суспільства «на дві частини, які перебували у конфлікті між собою», що виник під час виборчої кампанії, зберігся.

Навіть на більш різке запитання, поставлене КМІСом, — чи є поділ на Схід і Захід поділом на *ворогуючі* сторони, — ствердно відповідають 34,7% респондентів. Виходячи з цього, сторона, що вважає себе переможеною, відчуває це гостріше: на Заході твердження про поділ на ворожі табори поділяють 23,9%, у Центрі — 29,5%, на Півдні — 33,5%, Сході — 54%. Понад те, загалом 10,7% опитаних вважають, що суперечності загострились, а 44% — що ситуація не змінилася; згладження суперечностей помітили лише 22,9% (по регіонах ці три показники розподілилися нерівномірно: Захід — 6%, 41% і 36,7%, Центр — 7,8%, 42,6%, 25%, Південь — 12,1%, 38,8%, 23,4%, Схід — 17,6%, 55%, 5,5%)⁵.

Питання «розколу» має глибоке історичне коріння, пов'язане з часами Руїни, коли Лівобережжя і Правобережжя мали різних гетьманів, тяжіли до різних союзників і, зрештою, опинилися

в межах різних держав. «Розкол» став одним із стереотипів сприйняття України: західні автори вже традиційно говорять про «несподівану націю» (Ендрю Вільсон), проводять саме по території України міжцивілізаційний кордон на карті «зіткнення цивілізацій» (Семюел Гантінгтон). Навіть у сучасних працях про пострадянські країни, в яких уже враховано досвід «помаранчевої революції», йдеться про унікальне завдання створити єдину націю, яке (буцімто) стоїть перед Україною⁶.

Зазначимо, подібний слід залишився в історії також інших європейських народів, зокрема польського, німецького, італійського. Однак міжрегіональні відмінності в Україні глибші, оскільки мають відразу кілька вимірів: географічний, економічний, культурний. До цього додається певна розмитість об'єднаної ідеї, «спільного знаменника», до якого зводилася б ідентифікація жителів різних регіонів. Хоча, як буде продемонстровано далі, уявлення про таку спільність у суспільстві існує і розбіжності не переходять у серйозні вимоги щодо сепаратизму, українське суспільство виграло б набагато більше від переведення міжрегіональних відмінностей у конструктивне річище щодо практичної реалізації гасла «Єдність у багатоманітності». Інакше реальні чи позірні розбіжності не дозвлятимуть сповна реалізувати можливості співпраці між регіонами і вводитимуть сусідів у спокусу скористатися цими розбіжностями для досягнення своїх цілей. Переплетення названих чинників призводить до формування у громадян, які мешкають у різних регіонах України, різних ціннісних орієнтацій: відмінних поглядів на роль людини, суспільства і держави, на геополітичну належність країни, на ідентифікаційні переваги, на життєві пріоритети.

Очевидно, що в Україні досі діють чинники, які сприяють збереженню «розколу». Дія цих чинників зумовлена географічними особливостями територій, структурою виробництва, що визначає основні форми зайнятості та відповідні поведінкові орієнтації, історією формування і взаємодії основних суспільних груп, яка визначає менталітет та особливості світосприйняття. Цих чинників виявилось недостатньо, аби розірвати країну, але вони й далі працюють на збереження проблеми «розколу» в замороженому стані, не дозволяючи остаточно зняти її з порядку денного.

1. Розмитість національної ідеї, яка об'єднувала б різні регіони

В Україні досі не вироблено єдиної системи цінностей, яка була б визначальною для самоідентифікації громадян, стала б точкою відліку для такої ідентифікації. «Пошук національної ідеї» багато

в чому перетворився на самодостатній процес (особливо в національно-патріотичному дискурсі), однак цей процес так і не породив результату. Одним із важливих далекосяжних результатів «помаранчевої революції» стала демонстрація того, що можливість об'єднати суспільство і навколо більш чітко окреслених цінностей є достоту реальною. Цінності Майдану — свобода слова, права людини, чесні і прозорі вибори — зуміли об'єднати жителів усіх регіонів України, різні соціальні верстви, громадян різного віку. Попри націленість Майдану на боротьбу, сповідувані ним цінності зробили цю боротьбу принципово, навіть підкреслено мирною, безкровною. Після Майдану стало можливим говорити навіть про своєрідну «місію» України — бути зразком і провідником демократичних змін у регіоні. Здавалося, що від «оборони» (вигадування спільної національної ідеї) українська нація могла перейти «в наступ» — почати відігравати активну роль у процесах, які відбуваються в Східній Європі і колишньому СРСР загалом.

Проте революція не зняла проблеми «розколу». Навпаки, велика частина суспільства, особливо в південних і східних регіонах, відсторонилася від помаранчевих подій, сприймаючи їх як чужі для себе⁷. Після того, як виявилось, що реальність насправді далека від оптимістичних очікувань, у переможених у 2004 році політиків з'явилися аргументи для того, щоб ставити цінності Майдану під сумнів. Ці цінності повинні пройти серйозне випробування в українському суспільстві, адже воно ще має усвідомити, що для повноцінної реалізації цих цінностей потрібні час та зусилля і влади, і громадськості. Й у будь-якому разі ці цінності мають бути прийняті більшістю громадян у всіх регіонах.

2. Чинники політичного характеру

Надто тривалий трансформаційний період, відсутність стійкого курсу, чіткої стратегії розвитку держави і суспільства. Насамперед ідеться не про наявність різного рівня документів — урядових, національних і державних програм і планів, програмних виступів президентів України на національному та міжнародному рівнях, президентських послань до парламенту тощо. Таких документів не бракувало. Йдеться про їх суперечливість, непослідовність, а головне — практику необов'язковості їх виконання, що спричиняє колосальний розрив між деклараціями і реаліями політичного та соціально-економічного життя країни.

Як відомо, трансформаційний період, за визначенням, зумовлює кризу ідентичності суспільства, її глибина і тривалість залежать

значною мірою від здатності політичної еліти (влади), *по-перше*, запропонувати прийнятні для суспільства виміри (курс, стратегію) розвитку і тим самим — задати певні ціннісні координати, необхідні для формування його нової ідентичності, *по-друге*, неухильно дотримуватися обраного курсу розвитку і виходячи з цього, забезпечити її стійкість та можливість виконання нею функцій соціальної мобілізації.

В Україні ціннісні координати досі не вироблені. Країна вагається між «західним» і «східним» векторами розвитку — не лише в сенсі геополітичної інтеграції, але й цивілізаційного, ціннісного вибору. Це відбивається і в оцінках України її громадянами: протягом останніх п'яти років у суспільній свідомості домінує характеристика України як «маловпливової європейської держави, що знаходиться в пошуках свого місця у світі»: у грудні 2005 р. цю характеристику відзначили більшість (65,6%) опитаних — від 61,7% на Сході до 69,1% на Заході⁸. Серед іншого, такі оцінки власної держави відбиваються на громадянській ідентифікації українців, рівні гордості за свою країну та готовності відмови від українського громадянства у разі можливостей вибору.

3. Політико-інституційні статуси регіонів

За експертними оцінками в Україні внаслідок неефективності центральної державної влади сформувалася ультраконсервативна модель місцевого самоврядування, замість консервативно-ліберальної, як того вимагає Європейська хартія місцевого самоврядування, ратифікована Україною в 1997 р. Це є свідченням переважання в українському суспільстві та, насамперед, в його політичній еліті суміші політико-правових культур (неототалітарної, радикально-популістської, олігархічної і традиційно-номенклатурної).

4. Політичні спекуляції навколо регіональних відмінностей в Україні

Як свідчать результати соціологічних опитувань, існує кілька основних проблем, в розумінні та оцінці яких між жителями різних регіонів країни спостерігаються суттєві розбіжності. До них зазвичай належать: оцінки певних подій і явищ в історії України (зокрема, діяльності ОУН-УПА), так зване «мовне питання» (про стан захисту української/російської мови і статус російської мови в Україні), «церковне питання» (що охоплює проблеми як міжконфесійних відносин, так і створення Єдиної Помісної Православної Церкви), проблема зовнішньополітичних орієнтацій громадян (насамперед, питання приєднання України до НАТО). Під час пре-

зидентської кампанії 2004 р. до цього переліку додалися проблеми «регіонів-донорів і регіонів-реципієнтів» і федералізації України.

Згадані результати соціологічних досліджень свідчать також, що названі вище теми жодним чином не належать до кола тих, які хвилюють громадян України найбільшою мірою або потребують, на їх думку, першочергового розв'язання. Навіть після завершення парламентської виборчої кампанії 2006 р., «мовну проблему» як таку, що потребує негайного вирішення, відзначили лише 14,3% громадян; проблему наближення України до НАТО — 13,6%; посилення впливу США/Росії в Україні — 10,9% та 7,5%, відповідно; церковно-релігійну ситуацію в Україні — 1,5% опитаних⁹.

5. Чинники економічного характеру

На формування регіональних відмінностей значним чином впливає відносний рівень економічного розвитку та потенціалу, а також ступінь автономії економічного розвитку. Аналіз показників економічного розвитку та характеру економічної діяльності в регіонах України свідчить про суттєві відмінності між ними.

Отже, між регіонами України (переважно між Заходом та іншими регіонами) існують досить суттєві розбіжності в поглядах на ряд питань, які можна умовно згрупувати в такі блоки: ставлення до радянського минулого та загалом історії України; бачення майбутнього України; ставлення до окремих проявів українського патріотизму; ставлення до статусу російської мови; оцінка ментальної і культурної близькості з жителями інших країн та регіонів; зовнішньополітичні орієнтації. Це дає підстави говорити про різні світогляди жителів зазначених регіонів і про наявність передумов для формування на регіональному рівні субнаціональних ідентичностей, які, за певних обставин, можуть розвинутися або в єдину спільну національну ідентичність, або інтегруватися з певними іонаціональними ідентичностями. Однак надію на більш оптимістичний розвиток подій дає та обставина, що наведені відмінності досі не стали приводом для виникнення антагоністичних міжрегіональних протиріч.

У ставленні жителів певного регіону до інших регіонів України простежується деяка градація, але здебільшого превалюють позитивні відносини. Водночас, частина тих, хто негативно ставиться до інших регіонів, у кожному регіоні становить незначну меншість. Крім того, абсолютно переважає в усіх регіонах хороше ставлення до України, а також у кожному регіоні більшість (хоч іноді й відносна) жителів вважають себе, беззастережно чи з певними застереженнями, її патріотами і готові її захищати. Це свідчить про те, що в суспільній свідомості сепаратистські настрої не набули поширення.

На цьому фоні вимальовуються чинники, які можуть служити об'єднанню громадян України. Це — спільне прагнення працювати на благо своєї країни, обстоювати рівність прав усіх національностей, піклуватися про стабільний добробут своєї сім'ї, боротися за дотримання прав і свобод громадян, а також притаманна більшості жителів кожного регіону повага до законів та інститутів влади України. Цілком очевидно, що ці чинники можуть бути дієвими лише за умов збереження політичної стабільності і подальшого розвитку демократії, насамперед, розширення впливу громадян на діяльність влади всіх рівнів.

Відмінності між регіонами України, які виявляються у громадській думці, є досить суттєвими, аби перешкоджати формуванню української політичної (громадянської) нації. Очевидно, жителі різних регіонів, навіть маючи спільну етнічну належність, будуть і надалі відрізнятися за звичаями, психологією, культурою, історичною пам'яттю, традиціями, релігією. На нинішньому етапі цей факт можна оцінювати скоріше негативно, оскільки зазначена різноманітність, за відсутності національної єдності, послаблює державу, зменшує її здатність до опору в складних зовнішньополітичних обставинах.

З іншого боку, досить високий рівень патріотичних почуттів, однаково хороше ставлення в усіх регіонах до країни в цілому і переважно добре — до інших регіонів, дають підстави сподіватися, що проблема національної єдності буде вирішена, можливо, не на тих шляхах, які здаються найбільш очевидними сьогодні, і тоді етнокультурне розмаїття стане цінним надбанням української політичної нації, невичерпним потенціалом її подальшого розвитку. Для досягнення цієї мети, на нашу думку, необхідно забезпечити кілька умов: припинити політизацію національних проблем та проблем, що безпосередньо їх торкаються (зокрема, конфесійних); політичним елітам (насамперед тим, які братимуть участь у формуванні державної влади) досягти консенсусу щодо основних напрямів і стратегій розвитку, впровадити мораторій на обговорення тем, які можуть становити потенційну загрозу для конституційного ладу, територіальної цілісності та національної єдності.

¹ [www.ukrcesus.gov.ua/regions/reg don/](http://www.ukrcesus.gov.ua/regions/reg_don/)

² Українське суспільство: десять років незалежності. — К., 2001. — С. 237–245; *Небоженко В., Бекешкіна І.* Політичний портрет України (Схід, Південь) // Політичний портрет України. — 1994. — С. 34–60.

³ Інтеграція кримських татар в українське суспільство: проблеми, перспективи / За ред. *А.Гальчинського, О.Власюк, С.Здіорук*. — К., 2004. — С. 20–21.

⁴ Національна безпека і оборона. — 2006. — №1. — С. 26.

⁵ Опитування Українського центру економічних і політичних досліджень ім. О.Разумкова. — 28 жовтня — 3 листопада 2005 р.

⁶ Дзеркало тижня. — 2005. — 19 листопада. — №45. — С. 2.

⁷ Див.: *Brzezinski scholars Forum Materials*. — Kiev, 2005.

⁸ *Якименко Ю., Литвиненко О.* Регіональні особливості ідейно-політичних орієнтацій громадян України в контексті виборчої кампанії 2006 // Національна безпека і оборона. — 2006. — №1. — С. 3–4.

⁹ Національна безпека і оборона. — 2006. — №7. — С. 28.